

2022, Vol. 3(2), 269-286
© The Author(s) 2022
Article reuse guidelines:
<https://dergi.bilgi.edu.tr/index.php/reflektif>
DOI: 10.47613/reflektif.2022.70
Article type: Research Article

Received: 06.05.2022
Accepted: 22.05.2022
Published Online: 01.06.2022

Mehmet Ali Tuğtan*

Hibrid Savaşın Sisi *The Mist of Hybrid War*

Öz

“Savaşın Sisi,” Clausewitz’den bu yana savaş zamanında bilgi eksikliği ve yanlışlığı nedeniyle karşılaşılan belirsizliği tanımlamak için kullanılmış bir kavramdır. Clausewitz, Savaşın Sisi’ni friksiyonu arttıran ve savaş çabasının rasyonel biçimde yürütülmesini engelleyen unsurlardan biri olarak görür. Günümüzde Konvansiyonel Harp ve Politik Harbin bir arada yürütülmesi ile ortaya çıkan Hibrid Savaşlarda ise, yeni bir tür sis söz konusudur. Hibrid Savaşın Sisi, Politik Harbin’ bir parçası olarak yürütülen Bilgi Alanı Operasyonları sonucunda ortaya çıkmakta ve maruz kalan kamuoyunun gerçeklikle ilişkisini zedelemektedir. Bu çalışmada Hibrid Savaşın Sisi kavramı tanımlanarak bilişsel psikolojinin araçları üzerinden nasıl işlediği ve sonuçları tartışılacaktır.

269

Abstract

“The Fog of War” is a concept that has been used since Clausewitz to describe the uncertainty faced in war due to lack of information and inaccuracy of intelligence. Clausewitz sees Fog of War as one of the factors that increases friction and hinders the rational conduct of the war effort. In contemporary Hybrid Wars, the combination of Conventional and Political Warfare is causing a new condition: as defined in this study, the Mist of Hybrid War emerges as a result of Knowledge Space Operations carried out as part of Political Warfare and harms the exposed public’s relationship with reality. In this study, the concept of the Mist of Hybrid War will be defined, and its dynamics and consequences will be discussed through the tools of cognitive psychology.

Anahtar kelimeler

Clausewitz, Savaşın Sisi, Hibrid Savaş

Keywords

Clausewitz, Mist of War, Hybrid War

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, mehmet.tugtan@bilgi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1419-0197.

Giriş

21. Yüzyılda giderek daha fazla örneğine rastladığımız hibrid savaşın politik harp boyutu ile konvansiyonel harp boyutu arasındaki paralellik ve geçişkenlik, George F. Kennan'ın deyimi ile "Savaş ve barış halleri arasında temel bir fark olduğu varsayımıyla malul olan" bizleri gafil avlamaktadır (Kennan, 1948). Savaşın tarafların, politik harbin parçası olarak kitle medyası ve sosyal medya üzerinden yürüttüğü yoğun bilgi alanı operasyonları; bireylerin ve toplumların savaşın nedenleri, sorumluları ve nasıl sona erebileceğine dair düşünce ve eylemlerini etkilemektedir. Bu etkiyi, "Hibrid Savaşın Sisi" olarak tanımlamak mümkündür.

Bu çalışmanın amacı, Carl von Clausewitz'in *Savaş Üzerine* (1984) adlı eserinde savaşın bir özelliği olarak değindiği "Savaşın Sisi" kavramının, Valery Gerasimov'un (2016) tanımladığı hibrid savaş bağlamındaki karşılığını ortaya koymak; bireyler ve toplumlar üzerindeki etkisinin nasıl ortaya çıktığını disiplinler-arası bir yöntemle incelemek ve bu etkinin sonuçlarını tartışmaktır.

Çalışmanın temel argümanları şöyle özetlenebilir:

Clausewitz'in tarif ettiği savaşın sisi, savaşın doğasına özgü şans, bilgi eksikliği ya da yanlışlığı gibi faktörlerden kaynaklanan bir belirsizlik halidir. Belirsizlik, Clausewitz'in friksiyon başlığı altında ele aldığı, tarafların savaş amaçlarına ulaşmasını engelleyen unsurlardan biridir. Belirsizlik, hükümetin rasyonel karar almasını, halkın maddi ve manevi gayretlerinin uygun biçimde seferber edilmesini, komutanın doğru planlar yapmasını ve ordunun başarılı hareket yapmasını güçleştirir.

Gerasimov'un tarifine göre hibrid savaş, askeri olmayan ve askeri aşamalardan oluşur ve bu aşamalar iç içe geçmekle beraber askeri olmayan aşama askeri aşamayı önceler. "Hibrid Savaşın Sisi" daha askeri olmayan aşamada, yani konvansiyonel harp başlamadan girişilen politik harp eylemleri nedeniyle ortaya çıkar ve konvansiyonel harp devam ederken ona paralel olarak süren politik harp nedeniyle daha da yoğun bir hale gelir. Savaşın taraflar, politik harbin bir parçası olarak bilgi alanı operasyonları uygular. Bilgi alanı operasyonları, birbirlerinin ve dünya kamuoyunun psikolojisini, savaşın konusu olan siyasi soruna karşı tutumlarını ve nihayet savaşın kendisi hakkındaki düşünce ve davranışlarını etkilemeyi amaçlar. Bu da, sadece Clausewitz'in tarif ettiği savaşın sisi gibi bir belirsizlik yaratmakla kalmaz, aynı zamanda maruz kalanların gerçeklikle ilişkisini zedeler.

Hibrid savaşın sisinin bireysel ve toplumsal karar alma süreçlerini nasıl etkilediğini araştırabilmek için, disiplinler-arası bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu çalışmada bilişsel psikolojinin iki önemli ismi David Eagleman (*Incognito: Beynin Gizli Yaşamı*, 2013) ve Daniel Kahneman'ın (*Thinking, Fast and Slow*, 2011) ortaya koydukları beynin işleyişi ve karar alma süreçleri ile ilgili temel kavramlardan faydalanılacaktır. Bu kavramların politik harbin kamuoyu kanaat oluşumuna etkisi bağlamında incelenmesi, bilgi alanı operasyonları sayesinde hibrid savaşın sisinin nasıl oluştuğunu göstermek için kullanılabilir. Bilgi alanı operasyonlarının ka-

muoyu kanaat oluşumuna etkisi üç başlık altında ele alınabilir: i) Örtülü benlikçilik, ii) Hazırlama (Priming) ve iii) Sistem 1'in buluşsal (heuristic) kanaat oluşturma eğilimi. Bu kavramlar üzerinden sistematikleştirilecek bir inceleme ve yöntemin, geleceğin savaş (ve iddia edilebilir ki barış) hallerini anlamaya katkı sağlayabileceğini söyleyebiliriz.

Çalışma, giriş bölümü dahil beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, Clausewitz'de savaş, savaşı etkileyen başlıca unsurlar, friksiyon ve savaşın sisi kavramları tanımlanacak ve aralarındaki ilişki özetlenecektir. Üçüncü bölümde, Valery Gerasimov'un tanımından yola çıkarak hibrid savaş, hibrid savaşın askeri olmayan kısmını oluşturan politik harp ve politik harbin bir parçası olan bilgi alanı operasyonları tanımlanacak ve bilgi alanı operasyonlarının, hibrid savaşın sisi denilen kavramın temeli olduğu iddia edilecektir. Dördüncü bölümde, hibrid savaşın sisinin birey ve toplumların algı ve karar alma süreçlerine nasıl etki ettiği ele alınacaktır. Bu amaçla, David Eagleman ve Daniel Kahneman'ın insan algısının otomatik süreçleri ve sanrı ile gerçeklik arasındaki ilişkiler konusundaki varsayımları özetlendikten sonra, yukarıda anılan üç başlık altında hibrid savaşın sisinin nasıl oluştuğu ve bilgi alanı operasyonlarının bireysel ve toplumsal karar alma süreçlerini nasıl etkileyebileceği ortaya konulacaktır. Beşinci ve sonuç bölümünde çalışmanın bulguları özetlenerek hibrid savaşın sisi kavramı üzerinden yürütülecek araştırma programlarına işaret edilecektir.

Clausewitz'de Savaş, Friksiyon ve Savaşın Sisi

Clausewitz'den en sık alıntılanan savaş tanımı, "Savaş siyasetin başka araçlarla devamıdır" (Clausewitz, 1984, s. 87) ifadesi olsa da, soyut düzlemde savaşı tanımlarken Clausewitz'in kullandığı belirleyici kavram, şiddettir: "Savaş, düellonun geniş ölçeklisidir (...) rakibi irademizin gereğini yerine getirmeye zorlamak için girişilen bir şiddet eylemidir" (Clausewitz, 1984, s. 75). Temel aracı şiddet olan bu eylemin temel amacı ise, rakibi aciz duruma düşürerek irademize tabi kılmaktır. Tarafların birbirlerine karşı düşmanca duygularının yönlendirdiği şiddet, başka faktörler devreye girmediği sürece kontrolsüz biçimde tırmanır. Clausewitz buna "mutlak savaş" ismini verir. Mutlak savaş yazarın, yaşadığı dönemin Alman idealizmine sadık kalarak soyut düzlemde yarattığı bir ideal-tiptir. Bunun karşısına ise, tarihsel bağlam ve pratikteki kısıtlılıklara tabi olan "gerçek savaş" kavramını koyar (Paret, 1984, s. 15).

Gerçek savaş, mutlak savaşın aksine "Artık tırmanmanın mantığına göre değil, fakat ihtimal hesaplarına göre sürdürülen bir karşılıklı eylem niteliğine bürünür" (Karaosmanoğlu, 2007, s. 172). Bunun birinci nedeni, devletler arasında modern savaşın özünde siyasi amaçlarla girişilen bir eylem olmasıdır:

"Savaşı, insan aktivite ve çıkarlarının çatışması olan ticaretle; hatta ondan da çok, ticaretin daha geniş çaplısı olarak tanımlanabilecek siyasetle kıyaslamak gerekir. Üstelik siyaset, savaşın geliştiği ana rahmidir; ana hatları basit haliyle orada saklıdır, tıpkı canlıların temel karakteristiklerinin embriyolarında saklı olması gibi." (Clausewitz, 1984, s. 149)

İkinci neden, savaşın tek seferde bitmeyen, çeşitli maddi sebeplerle (İklim ve arazi şartları, lojistik, savaşan tarafların askeri, ekonomik ve demografik imkanları vb) kesintiye uğrayan ve fasılalar halinde enerjisini boşaltan bir süreç olmasıdır. Bu fasılalarda karar vericilerin aklı devreye girer ve eldeki duruma göre savaşın amaçları ile o amaç uğruna harcanan kaynakların bir kıymetlendirmesini yapar. Ancak Clausewitz, savaş sırasında asla tam olarak rasyonel kararlar alınmayacağını da belirtir: Nihayetinde eksik bilgi, şans faktörü ve taraflara hakim olan psikolojik ortam, “Savaşın başka her şeyden çok bir iskambil oyununa benzemesine yol açar” (Clausewitz, 1984, s. 86).

Üçüncü neden, savaşın gidişatına göre savaşan tarafların (Özellikle de halkların) birbirlerine karşı hissettikleri düşmanca duyguların yoğunluğundaki değişimlerdir. Bu yoğunluğun artması savaşın tırmanması ya da şiddetin azalarak yerini diplomatik girişimlerin almasına yol açabilir (Clausewitz, 1984, s. 87). Kendi zamanına göre oldukça ileri bir anlayışla, ‘uygar’ halkların da ‘barbar’ halklar kadar körce bir nefret ve tutkunun esiri olabileceğine işaret eden Clausewitz, “Barbarların tutku, uygar halkların akılla savaşmalarının nedeni, barbarlık ve uygarlığın doğasına içkin değildir; kendilerini belirleyen koşulların, kurumların vesairesinin sonucudur. Kısaca, en uygar halklar bile birbirlerine karşı tutkulu bir nefretle tutuşabilirler” der (Clausewitz, 1984, s. 76).

Clausewitz, gerçek savaşta tarafların tabi olduğu kısıtlamaları ifade etmek için “Frikسیون” terimini kullanır:

“Savaşta herşey basittir, ama en basit şey bile zordur. Zorluklar birikir ve bir tür frikسیون yaratır. (...) Frikسیون, gerçek savaşı kağıt üzerindeki savaştan ayıran aşağı yukarı her şeyi ifade eden kavramdır. Ordu denen makine –ve onun her bir parçası- aslında çok basittir ve görünüşte kolayca idare edilebilir. Ancak akılda tutmamız gerekir ki parçalar da kendi içinde bireylerden oluşur ve her biri de kendi frikسیون potansiyelini barındırır.” (Clausewitz 1984, s. 119)

İlk bakışta maddi unsurları akla getiren yukarıdaki bu ifade, Clausewitz’in frikسیون terimini ilk kullanışı değildir. Clausewitz, genç bir subay olarak 1806 yılında katıldığı (Prusya için Napolyon karşısında ağır bir yenilgi ile sonuçlanan) Jena/Auerstedt Muharebeleri öncesinde, Prusya ordusunun yönetiminden ve bu yönetime hakim olan aristokratik muhafazakarlardan mutsuzdur. İlham kaynağı ve profesyonel hamisi olan reform yanlısı General von Scharnhorst’un fikirlerinin, muhafazakar Prusya Kralı 3. Frederik ve etrafındaki aristokratlarca gözardı edilmesini, nişanlısı Marie von Brühl’e yazdığı mektubunda şu şekilde aktarır:

“Böylesine yetenekli bir adam, sürekli gelenek ve alışkanlıklar tarafından engellendiği, başkalarının görüşlerinin yarattığı frikسیون nedeniyle kıvılcıdayamaz hale geldiği için nasıl da etkinliğini yitiriyor.” (Bellinger 2015, s. 70, vurgu bana ait).

Bilindiği kadarı ile bu mektup, Clausewitz'in friksiyon kavramını ilk kullanışıdır ve buradaki haliyle maddi bir friksiyon (sürtünme) değil, psikolojik kaynaklı bir friksiyondan bahsedilmektedir.

Savaş çabasının gerçekleşmesini engelleyen unsurları, maddi ve psikolojik etkenleri içeren friksiyon başlığı altında toplayan Clausewitz, bu çabayı başarıya ulaştıracak komutanın sahip olması gereken nitelikleri de yine maddi ve psikolojik özellikler çerçevesinde tanımladığı deha (*Genius*) kavramı ile özetler. Clausewitz'e göre deha; cesaret, dayanıklılık (ruhsal ve fiziksel), muhakeme yeteneği, belirsizlik durumunda ne yapılması gerektiğini sezme gücü, kararlılık, kıvrak bir zeka ve güçlü bir iradenin bileşkesinden oluşur. Savaşı yöneten komutanın, hem friksiyonu (kendi zihninde ve yönettiği insanlarda) yenecek demir gibi bir iradeye, hem de friksiyonun etkilerini ve kabul edilmesi gereken sonuçlarını sezip ona göre davranacak sezgi ve zekaya gereksinimi vardır (Clausewitz, 1984, s. 100-103).

Rasyonel hesap ve tasarımdan çok sezgi, irade ve içgörüye dayanan deha tanımının nedeni, savaşın bir diğer temel özelliği olan ve rasyonel karar almayı güçleştiren belirsizliktir. Clausewitz'e atfedilen "Savaşın Sisi" kavramı da bu tanımdan doğar. Ona göre savaş alanı, az ya da çok belirsizlikten ibaret bir sisle kaplıdır. Bu sisin içinde sağ kalmak için iki özelliğe sahip olmak elzemdir: Kişiyi her durumda hakikate yönelten iç ışığını koruyan bir akıl (*coup d'oeil*) ve o ışığı takip edecek cesaret (Clausewitz, 1984, s. 102). Çünkü:

"Her türlü bilginin genel olarak güvenilmezliği, savaşta özellikle sorun haline gelir: Her hareket bir tür alacakaranlık, sis ya da ay ışığında gerçekleşir. Herşey daha grotesk olduğundan büyük görünür. Bu zayıf ışıkta görüşümüzden saklı kalan her şeyi, ya yeteneğimiz sayesinde tahmin etmek ya da şansa bırakmak zorunda kalırız. (...) objektif bilgi eksikliği bizi yetenek ya da şansa güvenmeye zorlar." (Clausewitz, 1984, s. 140)

Clausewitz, von Bülow ve Jomini gibi şansın etkisinin en aza indirilerek savaşın rasyonel çerçevede açıklanabileceğini iddia eden dönemin Aydınlanmacı düşünürlerine de bu nedenle karşı çıkıyordu: "Savaş, şansın alanıdır. (...) Şans her şeyi daha belirsiz kılar ve olayların tüm akışına etki eder" (Clausewitz, 1984, s. 101). Ona göre, savaşın atmosferini dört unsur belirliyordu: Tehlike, çaba, belirsizlik ve şans (Clausewitz, 1984, s. 104). İyi bir komutan, belirsizlik karşısında deha kapsamındaki özelliklerini sergileyerek friksiyonu aşar, ya da onun kabullenmesi gereken sonuçlarını gereğince takdir ederek kabullenir. Ancak komutanın, savaş çabasında iki ortağı daha vardır: Savaşa dair düşünce ve duyguları belirsizlikten etkilenen halk ve belirsizliğe rağmen savaşın amacı olan siyasi hedeflere dair rasyonel kararlar almaya çalışan hükümet. Clausewitz bunları "kendi içinde tuhaf bir Üçleme" [*Trinity*] olarak tanımlar ve duygusal etkileri, onları en çok hisseden halk kitleleri; şans ve belirsizliğin etkilerini onları aşması beklenen ordu ve komutan; siyasal amaçları ise onlara dair rasyonel hesaplar yapması beklenen hükümet ile eşler. Clausewitz'e göre savaşa dair başarılı bir teorinin özelliği, savaşı bu üç çiftin kendi içlerinde ve birbirleriyle etkileşimini doğru biçimde analiz ederek açıklaya-

bilmesidir, “tıpkı üç mıknatısın ortasında sabit duran bir cisim gibi” (Clausewitz, 1984, s. 89). Bu anlatıda savaşın sisi, bilgi eksikliği ve yanlışlığından kaynaklanan belirsizlikten ibarettir ve anılan Üçlemenin savaşa dair duygu, düşünce ve eylemlerini şekillendiren, buna bağlı olarak da savaş çabasının gerçekleşmesi önündeki friksiyonu arttıran ya da azaltan bir unsurdur. Clausewitz’e göre savaş, esasen politikanın bir branşıdır ve kendine özgü, otonom bir varlığı yoktur (Clausewitz, 1984, s. 605). Bu açıdan bakıldığında, Üçleme’nin de aslında yeknesak bir bütün olduğunu söylemek mümkündür: Savaşta halk, devlet ve askeri liderliği birbirinden yalıtılarak analiz etmek imkansız olduğu gibi, savaşı bunlardan birini ihmal ederek anlamak da olası değildir. Clausewitz, savaşın siyasetin bir aracı olarak hükümetin kararlarına tabi olduğunu belirtir: Siyaset daha hırslı amaçlara yöneldikçe, onları elde etmek için girişilen savaş da daha topyekün ve sert olacaktır. Tabii bu da halkın maddi ve manevi desteğini, ordunun dehayla yönetilmesini gerektirir. Bu çerçevede bakıldığında friksiyon, devletin savaş amaçlarını belirler ve yeniden kıymetlendirirken karşılaştığı güçlükleri; halkın savaşa maddi ve manevi desteğini seferber eden –veya bozguna uğratan- etkenleri ve ordunun savaş alanında karşılaştığı tüm fiziksel ve psikolojik zorlukları içerir. Savaşın sisi, genel anlamda friksiyonun önemli bir parçasıdır. Ancak savaş alanındaki belirsizlik ve bilgi eksikliği, halktan daha çok hükümeti ve ordu komutanlığını etkiler. Bir sonraki bölümde göreceğimiz üzere, hibrid savaşın sisi bu açıdan farklıdır ve etkisi ordu ve hükümet liderliğinden ziyade halkın üzerinde görülür.

Gerasimov’un Hibrid Savaş Tanımı ve Hibrid Savaşın Sisi

Hibrid Savaş, Rusya Federasyonu Genelkurmay Başkanı Valery Gerasimov’un, 21. Yüzyılda karşılaşılan yeni bir durumu tarif etmek üzere ortaya attığı fikirleri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Belirtmek gerekir ki Gerasimov’un kendisi, ilgili makalede bu kavramı kullanmamış, “Yeni Savaş” ifadesini kullanmıştır. Ancak Hibrid Savaş tanımı genel kabul gördüğü için bu çalışmada da Gerasimov’un yeni savaş ile kastettiği şeye Hibrid Savaş denilecektir.

Kavramın tanımından önce, Gerasimov’un Rus askeri ve siyasi sisteminde işgal ettiği yere ve Şubat 2013’te bu kavramı ortaya koyduğu mecra olan *Voyenno-Promyshlenny Kurier* (VPK) [Askeri-Endüstriyel Kurye] dergisinin konumuna dikkat çekmek gerekir. Rus sisteminde Genelkurmay Başkanı, devletin siyasi amaçlarına hizmet eden askeri gücün tesis ve idamesinin yanında, gelecekteki savaşların nasıl yürütüleceğine dair stratejik düşüncenin de oluşturulması gibi görevler üstlenir. Bu tür düşünceler, doktrin haline gelmeden önce devlet kontrolünde yayın yapan mecralarda Rus siyasi ve askeri eliti içinde görüş teatisine sunulur ve olgunlaştırılır. Gerasimov, Hibrid Savaş kavramını ortaya attığı makalesini, devlet kontrolünde yayın yapan Almaz-Antey şirketine ait VPK dergisinde yayınlamıştır. Genelkurmayın kendi dergisi olan ve daha dar bir askeri okuyucu kitlesine hitap eden *Voyennaya Mysl* (VM) [Askeri Düşünce] gibi bir mecra yerine içinde sivil bürokratik ve siyasi elitlerin de bulunduğu daha geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden VPK’yı seçmesi, Rusya’nın karşı karşıya olduğu duru-

mun sadece konvansiyonel askeri güçten sorumlu askerlerce çözülemeyeceğine dair inancının da bir göstergesi sayılabilir (Bartles, 2016, s. 31). Mecranın yanısıra, zamanlama ve başlık da dikkat çekicidir: Gerasimov, Şubat 2013'te makalesini yayınladığı noktada, 1990'ların sonundan beri gerçekleşen bir seri halk protestosu kaynaklı siyasal değişim, dünya siyasetinde ciddi etkiler yaratmıştır. Bunların ilki, eski komünist ülkelerdeki otoriter rejimleri deviren ya da sarsan Renkli Devrimler, ikincisi ise Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da etkili olan Arap Baharı'dır. Gerasimov'un makalesini kaleme aldığı sırada, Arap Baharı süreci Libya ve Suriye'de iç savaş dönüştürmüş durumdadır ve her iki savaşta da Rusya'nın bölgesel çıkarları söz konusudur. Ukrayna'da ise henüz Euro-Maidan protestoları ve ardından gelen (Rusya'nın 'darbe' olarak niteleyeceği) hükümet değişikliği gerçekleşmemiştir.

Gerasimov'un bir askeri doktrin ortaya koyarken amacı, Rus askeri gücünün –Clauzewitz'in öngördüğü üzere- ülkenin siyasi liderliğinin belirlediği siyasal amaçlara hizmet edecek şekilde oluşturulması, idame edilmesi ve kullanılmasıdır. Rusya'nın Batı karşısındaki siyasi amaçlarını ise eski dışişleri bakanı ve başbakan Yevgeny Primakov'un adıyla anılan Primakov doktrini özetlemektedir. Buna göre Rusya:

- i) ABD'nin tek taraflı güç kullanımına sınır getirecek şekilde, büyük güçlerin uyumuna dayalı çok kutuplu bir uluslararası sistemin tesisi için uğraşmalı,
- ii) Eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerinde kendi öncelik ve nüfuzunu tesis etmek ve sürdürmekte ısrarcı olmalı ve
- iii) NATO'nun genişlemesine karşı çıkmalıdır (Rumer, 2019, s. 1).

Gerasimov, seçtiği uzun başlık: “Bilimin Değeri Öngörü Yeteneğindedir: Yeni Meydan Okumalar Muharebe Operasyonlarının Tatbik Şekli ve Yöntemlerinin Yeniden Düşünülmesini Gerektiriyor” [*The Value of Science is in the Foresight: New Challenges Demand Rethinking the Forms and Methods of Carrying out Combat Operations*] ile, ülkesinin karşı karşıya olduğu yeni durumu bilimsel araştırma ve tartışma yöntemi ile ortaya koyup, Rusya'nın gelecekteki savaşma şeklini buna göre tespit etmeye niyetli olduğunu göstermektedir (Gerasimov, 2016).²

Gerasimov, makalesine bir durum tespiti ile başlar:

“Yirmi Birinci Yüzyılda barış ve savaş hallerinin arasındaki çizgilerin belirsizleştiğine dair bir eğilime tanık oluyoruz. Savaşlar artık ilan edilmiyor; başladıktan sonra da tanıdık olmayan bir şablona göre ilerliyor. Kuzey Afrika ve Orta Doğu'daki Renkli Devrim bağlantılı olanlar da dahil, askeri çatışmalar göstermektedir ki, son derece iyi durumda olan bir devlet bile birkaç ay hatta gün içinde yoğun askeri çatışmalara sahne olan, uluslararası müdahaleye maruz kalmış; kargaşa, insani felaket ve iç savaşa gömülmüş bir hale gelebilir.” (Gerasimov, 2016, s. 24)

Gerasimov, Arap Baharı gibi toplumsal protesto süreçlerine 'savaş' denmesinin yanığı olacağı ve bu nedenle bu süreçlerden askerlerin öğrenecek bir şeyi olmadığı yönünde itirazlar

olabileceğini belirttikten sonra şu karşı-argümanı ortaya koyar: 21. Yüzyılda savaş tam olarak böyle bir şeydir. Bu argümanın nedenini ise şöyle ifade eder: Yarattıkları yıkım, siyasal ve sosyal değişim göz önüne alınırsa, bu olayların sonucunu gerçek bir savaşın sonucundan ayırmak güçtür. Buradan hareketle “Hibrid Savaş” kavramını, normal konvansiyonel savaşlara bir alternatif olarak koymasının gerekçesini izah eder:

“Bizatihi ‘savaşın kuralları’ değişti. Siyasal ve stratejik amaçların gerçekleştirilmesinde askeri olmayan araçların rolü büyüdü, etkinlikleri çoğu durumda silah gücünün üstüne çıktı. Çatışmalar da uygulanan yöntemlerin odağı da siyasal, ekonomik, bilişimsel, insani ve diğer askeri olmayan yöntemlerin, toplumların protesto potansiyelleriyle birlikte geniş çaplı kullanımı yönünde değişti.” (Gerasimov, 2016, s. 24)

Gerasimov, geleneksel savaş ve yeni savaş yöntemlerini kıyaslarken (Gerasimov, 2016, Şekil 1), geleneksel yöntemlerde askeri birliklerin stratejik konuşlanmasını takip eden büyük çaplı askeri çatışmaların ve bu çatışmalar sonucunda elde edilen sonuçların (Düşmanın askeri güçlerinin yenilgiye uğratılması ve arazisinin işgali) belirleyici olduğunu vurgular. Yeni savaş yöntemlerinde ise askeri olmayan ve askeri yöntemler birbirlerine paralel olarak uygulanırken, büyük birliklerin stratejik konuşlanması ancak çatışmanın çözüm aşamasında gerçekleşmektedir. Bunun öncesindeyse örtülü operasyonlar, stratejik caydırıcılık, çevik müşterek birlik hareketi gibi askeri yöntemlere paralel olarak ekonomik baskı ve yaptırım, siyasi muhalefetin mobilizasyonu, siyasal ve diplomatik baskı gibi yöntemler uygulanmaktadır. Bu yeni yöntemde savaş, büyük birlik hareketi başlamadan çok önce hedeflenen siyasi amaca ulaşmakta, büyük birlik hareketi bu neticenin pekiştirilmesi amacıyla ve genellikle bir barışı tesis ya da koruma kisvesi altında gerçekleştirilmektedir (Gerasimov, 2016, s. 28).

Gerasimov, yeni savaşların askeri yöntemler kullanılan kısmıyla ilgili şu iki gözlemde bulunur:

- i) Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde artık birliklerin birbirleri ve onları yöneten karargahlar arasındaki bilgi, zaman ve mekan boşlukları önemli ölçüde azalmıştır (Gerasimov, 2016, s. 24). Bu gözlemi şu şekilde açmak mümkündür: Günümüzde muharebe alanındaki birlik komutanları ile onları stratejik düzeyde yönlendiren karargahlar arasında gerçek zamanlı iletişim mümkündür. İstihbaratın edinilme, kıymetlendirilme ve aktarım hızı teknolojiye paralel olarak artmış, gerçek zamanlı ya da gerçek zamanlıya yakın bir hale gelmiştir. Bu da askeri hareketlerin stratejik, taktik ve operasyonel düzeylerde daha az belirsizliğe maruz kalınarak yürütülmesini mümkün kılmaktadır.
- ii) Askeri hareketler daha dinamik, hızlı ve verimli yürütülmekte, Düşmanın faydalanabileceği taktik ve operasyonel fasıllar kaybolmaktadır. Büyük cephe birliklerinin

çarpışmaları artık geçmişte kalmış; yerlerini uzun mesafeden, düşmanla temas kurmadan yapılan saldırılar almıştır. Muharebe operasyonları artık sınır boylarında ya da cephe hatlarında değil, düşman arazisinin bütün derinliğinde yürütülmekte; stratejik, taktik ve operasyonel hareket seviyeleri arasındaki farklar belirsizleşmektedir (Gerasimov, 2016, s. 24). Diğer bir deyişle, savaşta kullanılan vurucu gücün menzili, etkisi, hızı ve isabet kesinliği artmış, eski savaşların cephe ve cephe gerisi ayrımı büyük ölçüde ortadan kalkmıştır.

Bu iki hususu, bir önceki kısımda bahsettiğimiz kavramlar açısından ele alırsak, şu ilginç sonuca varırız: Her ikisi de friksiyonun azalmasına yol açmakla birlikte, birinci unsur savaşın rasyonel yönetimini kolaylaştırırken, ikinci unsur zorlaştırmaktadır. Açıklamak gerekirse: Yeni savaşlarda bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı sayesinde Clausewitz'in bahsettiği savaşın sisinin özünü oluşturan belirsizlik azalmıştır. Hatta denilebilir ki, komutanlar için sorun çoğu zaman bilgi eksikliğinden ziyade bilgi fazlalığıdır. Yeni sensör teknolojileri, Clausewitz'in zamanında savaş alanını kaplayan belirsizlik sisini yarıp geçmekte, bu sayede savaşın rasyonel yönetimi daha kolay hale gelmektedir. Ancak aynı zamanda, menzili, hızı ve isabet oranı artan silahlar sayesinde muharebenin bütün düşman arazisine yayılması ve çatışmanın uzun mesafelerden sürdürülebilmesi, savaşın temposunu arttırmış; rasyonel aklın devreye girip savaşın amacıyla o amaç uğruna harcanan kaynakların bir kıymetlendirmesini yaptığı fasılaların sayısı ve süresini azalmıştır. Bu da savaşın rasyonel yönetimini güçleştirmektedir.

Öte yandan, Gerasimov'un yeni savaşların askeri olmayan yöntemler kullanılan kısmını anlatırken değindiği araç ve yöntemler, aslında stratejik düşünce tarihi açısından pek de yeni değildir. M.Ö. 5. Yüzyılda *Savaş Sanatı* adlı strateji klasiği eserini yazan Çinli komutan Sun Tzu'dan bu yana, dolaylı savaş ekolü strateji düşüncesinin önemli bir kolu olagelmıştır. Bu ekol, askeri aşama öncesinde düşmanın siyasi ve ekonomik yöntemlerle baskı altına alınmasını, savaş öncesinde ve savaş sırasında sahte istihbarat ve aldatma hareketleri ile yanlış yönlendirilmesini ve böylece savaşın kanlı meydan muharebelerine gerek kalmadan kazanılmasını savunur. Ancak askeri olmayan aşamanın, bizatihi savaşın bir parçası olarak ele alınmasına, Soğuk Savaş döneminin başında politik harp teriminin ortaya konulması ile başlanmıştır. 30 Nisan 1948 tarihli Çok Gizli ibareli bir Amerikan Dışişleri Bakanlığı raporunda, Çevreleme fikrinin babası ve Amerikan Soğuk Savaş stratejisinin mimarlarından biri olan George F. Kennan, politik harbi şu şekilde tanımlar:

“Politik harp bir ulusun savaş hariç elindeki tüm imkanları ulusal amaçlarını gerçekleştirmek için seferber etmesi; kendi etki ve nüfuzunu artırırken rakiplerininkini zayıflatmasıdır. Bu operasyonlar hem açık hem de örtülü yollarla yürütülür. Siyasal ittifaklar, ekonomik yaptırımlar ve “Beyaz” propaganda gibi açık yöntemlerden, “Dost” yabancı unsurlara destek ve “Kara” psikolojik harp yöntemlerine, hatta hasım devletlerde yeraltı direnişine desteğe kadar örtülü yöntemleri içerirler.” (Kennan, 1948)

Tarihin bir cilvesi, tıpkı Gerasimov'un hibrid savaş terimini Soğuk Savaş sonrasında Amerika ve müttefiklerinin yapmakta oldukları şeyleri tanımlamak için ortaya koyması gibi, Soğuk Savaşın başında politik harp terimini ortaya atan Kennan da kendi döneminin komünist Rus liderliğinin yaptıklarını tarif etmeye çalışıyordu: “Lenin, Marx ve Clausewitz'in fikirlerini öylesine sentezlemiştir ki, Kremlin'in yöntemleri tarihin en rafine ve etkili politik harp yöntemleri haline gelmiştir” (Kennan, 1948). Dahası, tıpkı Gerasimov'un Rusya'yı hibrid savaş karşısında hazırlıksız bulması gibi, Kennan da ABD'yi politik harp karşısında hazırlıksız buluyordu:

“Bizler, savaş ve barış halleri arasında temel bir fark olduğu varsayımıyla malul, savaşı siyasi çerçevenin dışında bir tür spor müsabakası gibi görme eğiliminde olduğumuz; ulusça her derde deva –Birleşmiş Milletler gibi- bir çözüm peşinde koştuğumuz için, günümüz uluslararası ilişkilerinin gerçeklerini kavramakta güçlük çekiyoruz.” (Kennan, 1948)

Soğuk Savaş boyunca hem ABD hem de Sovyetler Birliği, birbirlerine karşı politik harp taktiklerini giderek daha rafine ve etkili hale getirdiler. ABD, Dışişleri Bakanlığı ve CIA'in yanı sıra USIA (*United States Information Agency* –ABD Bilgi Ajansı), USAID (*United States Agency for International Development* – ABD Uluslararası Kalkınma Ajansı), Amerika'nın Sesi (*Voice of America*) gibi kurumlardan yararlandı. Bu amaçla komünist ideolojinin karalanması ve kapitalist demokratik düzenin olumlu yanlarının vurgulanması için kamuoyunun kanaatini yönlendirmek amacıyla yumuşak güç geliştirmek üzere komünizm karşıtı kanaat önderlerinin yayın ve para yoluyla desteklenmesi, komünizmi eleştiren akademik ve edebi çalışmaların yaygınlaştırılmasına destek sağlanması gibi yöntemler kullanıldı (Robinson vd., 2018, s. xv).³ Buna paralel olarak, 1948'de Ulusal Güvenlik Konseyi (*National Security Council* –NSC-) tarafından başlatılan ve Başkan Truman tarafından onaylanan bir program çerçevesinde, Sovyetler Birliği ve onun uydusu olarak kurulmuş Orta ve Doğu Avrupa'daki komünist hükümetlere karşı gerilla ve direniş faaliyetlerini desteklemek için milyonlarca dolarlık ödenek ayrıldı (Simpson, 2014). 1949'da NATO'nun kurulmasından sonra bu operasyonları ittifak düzeyinde koordine eden *Allied Clandestine Committee* (ACC) ve *Allied Planning Committee* (APC) kuruldu.

Karşı tarafta ise Sovyet politik harp uygulamaları, *aktivnye meropriyatiya* (Aktif Önlemler) başlığı altında toplanıyordu. Bunlar Sovyet karşıtı kişi ve kurumların itibarsızlaştırılması gibi kara propaganda; sahte haber ve bilgilerin hedef ülke basını ve yönetimi eline üçüncü taraflar üzerinden ulaştırılması gibi *maskirovka* (Aldatma), psikolojik operasyonlar, kanaat yönlendirme, sahte muhalefet gruplarının oluşturulması gibi yöntemleri içeriyordu. Rus politik harp literatüründe gayrimeşru yollarla manipülasyon ve kanaat oluşturulmasına, “Politik Teknolojiler” ismi veriliyordu (Robinson vd, 2018). Bu askeri olmayan yöntemlere paralel olarak, Sovyet tarafı da Soğuk Savaş boyunca Batı kampındaki ülkelerde yeraltı direnişi gösteren örgütlere, Asya ve Afrika'da Avrupalı koloni yönetimlerine karşı yürütülen ulusal kurtuluş

hareketlerine ve 3. Dünya ülkelerinde Amerikan yanlısı yönetimlere karşı mücadele eden her türden sol gerilla hareketine silah ve para desteğini esirgemedi. Dolayısıyla aslında denilebilir ki, Gerasimov'un Hibrid Savaş adını verdiği durum, Soğuk Savaşın bir tür arka planı olarak uzun zamandır bizimleydi.

Soğuk Savaştan sonra Sovyetler Birliği dağılır ve komünizm tehlikesi ortadan kalkarken Batı kampında da önemli değişiklikler gerçekleşti. USIA tasfiye edilerek diplomatik personeli Dışişleri Bakanlığına katıldı. Dışişleri Bakanlığı'nın politik harp için kullandığı kaynaklar ve USAID bütçesi dramatik biçimde azaldı. Ancak bunlara karşın *National Endowment for Democracy* (NED) gibi hükümetle paralel çalışan vakıf ve Sivil Toplum Örgütleri üzerinden demokrasi teşviki fonları hükümetin siyasi amaçları doğrultusunda yönlendirildi. Dışişleri Bakanlığı Kamu Diplomasisinden Sorumlu Bakan Yardımcısı altında çalışan bir grup ofis aracılığı ile politik harbin açık yöntemlerinin uygulanmasına devam edildi. Doğu Avrupa'da Renkli Devrim, Orta Doğu'da Arap Baharı süreçlerinde yerel aktivistleri mobilize eden grupların bir kısmı, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yönlendirmesi ve NED gibi kurumların finansmanı sayesinde sivil itaatsizlik ve şiddet içermeyen siyasal protesto konularında eğitim aldılar.⁴

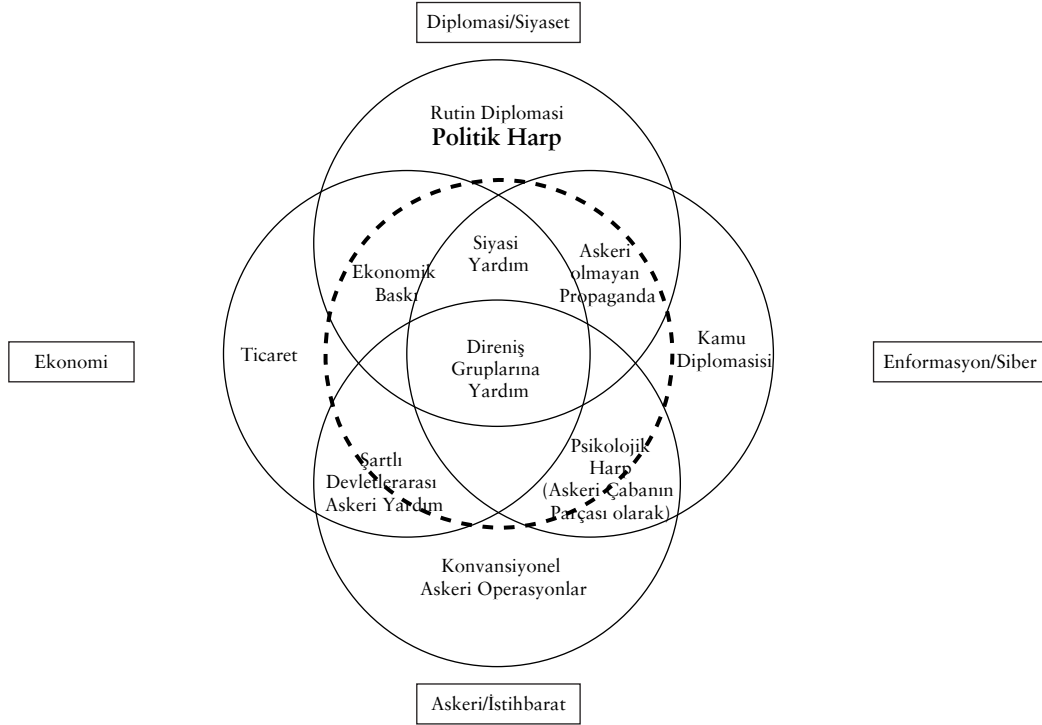
Bu dönemde, politik harbe teknoloji ve iletişimin gelişimine paralel olarak yeni unsurlar katıldı. İnternet ve ardından sosyal medyanın yaygınlaşması, kamuoyu kanaatini yönlendirmek için bu alanlarda giderek artan miktarda çaba harcanmasına yol açtı. Zira gerçek zamanlı dijital iletişim ve sosyal medya, acil durumlar ya da siyasal mobilizasyon dönemlerinde temel haber alma ve iletişim forumuna dönüşüyordu. Bu özellikleri sebebiyle siyasal konularda kamuoyunun kanaat oluşumunda giderek artan bir öneme sahip oldular. Medyanın yanısıra bilginin de hibridleşmesi sonucu, sosyal medya kullanıcılarının buradaki faaliyetlerinden (Girdikleri web siteleri, beğeni ve yorum yoluyla etkileşim halinde oldukları kişi ve içerikler vb.) oluşan "dijital ayak izleri" büyük veri toplama ve analizi yöntemleri ile bireysel ve toplumsal tepkilerin tahmin edilebilmesi ve manipülasyonunu mümkün kıldı (Ünver, 2018, s. 1-2). Batıda bu konu genel olarak Stratejik İletişim başlığı altında ele alınırken, 2009'da gerçekleşen NATO Strasbourg Kehl Zirvesi deklarasyonunda "Stratejik iletişim İttifakın siyasi ve askeri amaçlarını gerçekleştirme çabalarının ayrılmaz bir parçasıdır" ifadesine yer verildi (NATO, Strasbourg / Kehl Summit Declaration, 2009). NATO Stratejik İletişim Mükemmeliyet Merkezi, Stratejik İletişimi "NATO iletişim aktivite ve kabiliyetlerinin ittifak politikaları, operasyonları ve aktivitelerini desteklemek ve NATO'nun amaçlarını gerçekleştirmek için eşgüdüm içinde ve amaca uygun kullanılması" olarak tanımlamaktadır. Bu kapsama, kamu diplomasisi, halkla ilişkiler, askeri halkla ilişkiler, bilgi operasyonları ve psikolojik operasyonlar dahil edilmektedir (NATO, 2019).

Gerasimov, bu terimi kullanmaksızın Stratejik İletişimin önemine şöyle değinir:

"Bilgi alanı, düşmanın savaşma kapasitesini azaltmak için geniş asimetrik olanaklar sunmaktadır. Kuzey Afrika'da, devlet yapılarını ve nüfusu bilgi ağları üzerinden etkileme teknolojilerinin kulla-

nımına tanık olduk. Kendi amaçlarımızın müdafaa için bilgi alanındaki aktivitelerimizi mükemmelleştirmek şarttır.” (Gerasimov, 2016, s. 27)

Robinson ve diğerlerinin (2018) hazırladığı *Modern Political Warfare: Current Practices and Possible Responses* adlı raporda, günümüzde politik harbin çerçevesi, aşağıda aktarılan figürle gösterilmeye çalışılmıştır:

Kaynak: Robinson vd. 2018, 7, Figure 1.1 Defining the Contours of Political Warfare

Görsel 1

Politik Savaşın Sınırları

Bu figürün dikkat çekiçi bir özelliği, sol (\Leftarrow) tarafının maddi, sağ (\Rightarrow) tarafının ise psikolojik unsurları vurgulamasıdır. Bu bağlamda denilebilir ki, günümüzde politik harp; ekonomik baskı, şartlı askeri ve siyasi yardım ve direniş gruplarına destek gibi maddi unsurların; kamu diplomasisi, askeri olmayan propaganda ve psikolojik harp gibi psikolojik unsurlarla harmanlanması yoluyla yürütülmektedir. Savaş amaçlarını gerçekleştirmek için düşmanın aldatılması ve kamuoyu kanaatinin şekillendirilmesi için yürütülen bilgi alanı operasyonları, politik harbin önemli bir unsurudur. Bu figürün sağ tarafında kalan psikolojik unsurları, Bilgi Alanı Operasyonları başlığı altında toplayabiliriz. Politik harbin bir parçası olarak yürütülen bilgi alanı operasyonları, Hibrid Savaşın Sisi olarak tanımladığımız durumun temel kaynağı-

dır. Tabii hemen akla gelmesi gereken soru, konvansiyonel harp ağırlıklı eski savaşlarda özü bilgi eksikliği ve yanlışlığı olan sasin, hibrid savaşta nasıl olup da bilginin fazlalığından kaynaklanabileceğidir. Bu çalışmanın takip eden dördüncü bölümünde, bilgi alanı operasyonlarının bireylerin ve toplumların savaşla ilgili düşünce ve eylemlerini hangi mekanizmalar yoluyla etkilediğine ve bunun gerçeklikle ilişkilerini nasıl zedeleyebileceğine dair bazı kavramsal araçlar önerilecektir.

Zihnin İşleyişi ve Bilgi Alanı Operasyonları

İnsan uygarlığını mümkün kılan şey, insan türünün soyutlama ve bu soyutlamaları öznelerarası geçerliliği olan simgeler yoluyla ifade edebilme yeteneğidir. Ancak bu önemli avantaj, beraberinde önemli sorunlar da getirir. Gerçekliğin beyin tarafından modellenmesi süreci, biyolojik, kültürel ve fiziksel etkenlere bağlıdır (Harari, 2011, 24-36). David Eagleman, insan beynini “kendi iç yapısından türeyen etkinlikler temelinde işleyen kapalı bir sistem” olarak tarif eder:

Beynin büyük sırrı (...) bütün merkezi sinir sisteminin bu şekilde çalışıyor olmasıdır: İç kaynaklı etkinlikler duyuşal girdilerle ayarlamaya tabi tutulur. Bu açıdan bakıldığında uyanıklıkla uyku arasındaki fark, gözlerden gelen verilerin, algıyı *sabitlemesidir*. (Eagleman, 2013, s. 45, vurgu özgün metinde)

Bu bağlamda, “normal algı dediğimiz şey aslında sanrılardan pek de farklı değildir; ikincisinin dış kaynaklı girdilerle sabitlenmiyor olması dışında.” (Eagleman, 2013, s. 46).

Daniel Kahneman, insan bilgi ekonomisinin ve rasyonelliğinin sezgisel ve içgüdüsel eylemleri yöneten bir tür otomatik pilota benzetilebilecek bir sistem tarafından güdülendiğini belirtir ve buna Sistem 1 adını verir. Eleştirel ve analitik düşünmeyi sağlayan şey ise, bilinçli kişiliğin de temeli olan ve Sistem 2 adını verdiği süreçtir (Kahneman, 2011). Kahneman, Eagleman’ın beyin iç etkinlikleri ile ilgili tarifine benzer bir biçimde, beynimizdeki düşünce ve izlenimlerin büyük kısmının, biz onların oraya nasıl geldiğini fark etmeksizin oluştuğuna işaret eder (Kahneman, 2011, s. 4). Eagleman, insan beyninin gerçekliğin nispeten statik içsel modellerine sahip olduğunu, bu modelleri döngüsel veri işleme süreçleri ile güncelleyerek beyin “belirli koşullarda belirli bir işi yapmaya niyetlenmemiz durumunda neler olacağını içsel simülasyonunu gerçekleştirdiğini” söyler (Eagleman, 2013, s. 49). Bu modelde algı, “içsel öngörüler arasında yapılan etkin bir kıyaslamayı” yansıtır ve biz çevremizin farkına “ancak duyuşal girdilerin beklentilerle çeliştiği zamanlarda varırız” (Eagleman, 2013, s. 50). Bunun en temel nedeni, enerji tasarrufudur. Kahneman’ın Sistem 2 adını verdiği analitik süreçler, insan beyninin yüksek miktarlarda glukoz tüketmesine yol açar. Oysa insan, yüksek enerji maliyetli aktivitelerden kaçınacak şekilde evrimleşmiştir. Analitik düşünmek maliyetli bir iştir ve beynimiz işleyişini buna göre düzenler. Tembellik doğamızın içkin bir parçasıdır (Kahneman, 2011, s. 35, 43).

Kahneman, 1970'lere dek kabul gören sosyal bilim anlayışının insanları genelde rasyonel aktörler olarak tanımladığını; korku, sevgi ve nefret gibi duyguların insanların rasyonellikten uzaklaştığı durumları açıklamak için kullanıldığını belirtir. Oysa Kahneman'ın meslektaşları Amon Tversky ile yaptığı çalışmalar, normal insanların düşünce süreçlerinde yapısal hatalar olduğunu ve bu hataların, duyguların düşüncelerin rasyonelliğini bozmasından çok algılama düzeneğinin kendisinden kaynaklandığını göstermiştir (Kahneman, 2011, s. 8). Kahneman bu yapısal hataları, Sistem 1 ve Sistem 2 arasındaki iş bölümünü inceleyerek çözmeye çalışır. Her evrimsel süreç gibi bu iş bölümünün amacı da, çabayı azaltmak ve sonucu optimize etmektir. Kahneman'ın kavramsallaştırmasında, Eagleman'ın tarif ettiği, dünya ile ilgili iç modellememizi oluşturan ve o modelin eldeki halini temel alan düşünce ve eylemleri üreten kısım, Sistem 1'dir. Sistem 1'in otomatik süreçleri, şaşırtıcı karmaşıklıkta fikir paternleri üretebilirse de, sadece daha yavaş ama analitik çalışan Sistem 2 düşünceleri düzenli adımlarla ilerleyerek oluşturabilir. Sistem 2'nin işlevleri dikkat gerektirir ve dikkat dağıldığında sekteye uğrarlar (Kahneman, 2011, s. 22). Üstelik Sistem 2, yukarıda değindiğimiz üzere fazla enerji tüketir. Buna karşılık "Sistem 1, işinde iyidir: Tanıdık durumlara dair ürettiği modeller büyük ölçüde doğrudur; kısa vadeli tahminleri isabetlidir; ani durumlarda verdiği hızlı tepkiler genellikle duruma uygundur" (Kahneman, 2011, s. 25). Bu nedenle, Sistem 2, aslında kendi karmaşık ve örtülü işleyişi olan dev bir şirkete benzetebileceğimiz insan beyninin CEO'su gibidir. Günlük rutin işleyişten ise Sistem 1 sorumludur.

Peki, mükemmel evrimleşmiş görünen düşünce süreçlerinde yapısal hatalar nereden kaynaklanır? Eagleman ve Kahneman'ın çalışmalarında ayrıntılı olarak ele aldıkları bu kaynaklardan, hibrid savaşın sisi açısından önemli olanları üç başlık altında inceleyebiliriz:

- i) Örtülü benlikçilik
- ii) Hazırlama (Priming)
- iii) Sistem 1'in buluşsal (heuristic) kanaat oluşturma eğilimi

Aşağıda bu üç başlığı açarak, hibrid savaşın sisinin oluşmasındaki işlevlerini tanımlamaya çalışacağım.

David Eagleman, örtülü benlikçiliği şöyle tanımlar: "İnsanlar kendi yansımalarını başkalarında bulmayı severler. Psikologlar bu durumu bilinçdışı bir özsevgi olarak, başka bir deyişle yakın ve aşına gelen şeyler karşısında duyulan bir rahatlık düzeyi olarak yorumlar" (Eagleman, 2013, s. 63). Kendimizle özdeşleştirdiğimiz kişi, kurum, yer ve olaylara daha olumlu bakarız. Bu bizimle ilgili özelliklerin herhangi birini taşıyan şeyler için geçerli olabilir. Örneğin, Brett Pelham ve arkadaşları kamusal kayıtlardan, insanların doğum günleri ile eşleşen yer isimlerine sahip şehirlerde yaşama olasılığının istatistiksel olarak daha baskın olduğunu keşfetmişlerdi (2 Şubat Doğumlarının Wisconsin'deki İkiz Göller, 3 Mart doğumlarının Montana'daki Üç Çatal ve 6 Haziran doğumlarının Güney Carolina'daki Alti Mil kasabasında yaşamaları gibi). Üstelik çoğu

durumda ilgili kişiler, tercihlerini yönlendiren bilinçdışı etkilerin farkında değildir (Eagleman, 2013, s. 63-64). Bunun nedeni, Kahneman'ın dediği gibi Sistem 1'in büyük ölçüde otomatik çalışması ve yüksek maliyetli Sistem 2'nin, olumsuz bir gelişme olmadığı sürece devreye girmeme eğilimidir. Politik harp çerçevesinde yürütülen bilgi alanı operasyonları, bu zaaftan faydalanmaya çalışır. Savaşan taraflar, kendilerini mümkün olduğunca kanaatini yönlendirmeye çalıştıkları kamuoyu ile özdeş, karşı tarafı ise yabancı göstermeye, karşı tarafın içeriğinin genel kamuoyuna ulaşmamasına gayret ederler.

Kanaat manipülasyonu için kullanılabilecek bir diğer yapısal zaaf, hazırlamadır (Priming). Eagleman, insan beyninin “küçük hilelerle, davranışlarınızı etkileyecek biçimde manipüle edilebileceğini” söyler. Bunun nedeni, insan beynini aşına olduğu görüntü, ses, kavramlarla daha kolay çalışması ve Sistem 1'in ürettiği otomatik tepkilere temel olarak bunları veri almaya meyilli olmasıdır. Örneğin yakın zamanda gıda sektörü ile ilgili bir metin okuduysanız, tav___ se___ sözcüklerini “tavuk sektörü” olarak tamamlama olasılığınız, “tavla seti” olarak tamamlama ihtimalinizden daha kuvvetlidir (Eagleman, 2013, s. 65). Ya da, yine benzer bir örnekte Ço___ kelimesini “Çorba” olarak tamamlama ihtimaliniz “Çorap” olarak tamamlama ihtimalinizden daha kuvvetlidir (Kahneman, 2011, s. 52). Dahası, hazırlama kişinin hareketlerini, hareketleri de fikirlerini etkileyerek kendi içinde bir döngü yaratır. Buna ideomotor etkisi adı verilir: “Eğer yaşlılığı düşünecek şekilde hazırlandıysanız, yaşlı gibi davranma eğiliminiz artar, bu da yaşlılıkla ilgili düşüncelerinizi pekiştirir” (Kahneman, 2011, s. 54). Eagleman'a göre hazırlamanın neden olduğu salt maruz kalma etkisi, beyindeki örtülü belleğin dünyayı yorumlama biçimimizi şekillendirdiğini kanıtlar:

“Bu durumda, salt maruz kalma etkisinin ürün markalama, şöhret yaratma, ve siyasi kampanyalardaki sihirden parmağı olduğunu duymak size şaşırtıcı gelmeyecektir: Belirli bir ürüne ve yüze tekrar tekrar maruz kaldığınızda, onu giderek daha fazla tercih eder hale gelirsiniz.” (Eagleman, 2013, s. 65)

Hazırlamanın etkisi bununla da sınırlı değildir: Nesnel olarak doğru olsun veya olmasın, insanlar daha önce duydukları bir ifadenin –sadece tanıdık geldiği için- doğru olduğuna inanmaya daha çok meyillidir. Bu durum doğruluk yanılsaması etkisi olarak bilinir (Eagleman, 2013, s. 66). Nazi Propaganda Bakanı Göbbels'e atfedilen “Bir yalanı yeterince sık tekrar ederseniz insanlara yutturabilirsiniz” düsturunun altında da bu etki yatmaktadır.

Hazırlama, kavramlar arasında eşleştirme yoluyla bir bilinçdışı ilişkilendirmeyi amaçlar. “Bunun sonucu, eşleştirmenin doğru ve tanıdık şeyler içerdiği duygusudur. Belirli bir ürünün çekici, güler yüzlü ve cinsel cazibeye sahip insanlarla eşleştirildiği bütün reklamların temelinde yatan ilke budur” (Eagleman, 2013, s. 66).

Tabii bu durumun politik harp bağlamındaki sonuçları barizdir: Savaşan taraflar kendi mesajlarını sürekli tekrar yoluyla tanıdık hale getirmeye çalışırlar. Sosyal medyada oluşan Yankı Odası etkisi, bu tekrarın etkisini de artırır. Buna ek olarak, kendi imajlarını olumlu

yüz, kavram ve kurumlarla eşlemek için kitle medyası ve sosyal medya araçlarını kullanarak kamuoyunun kanaatini şekillendirmeye çalışırlar.

Düşünce süreçlerimizdeki üçüncü yapısal arıza, yani beynin buluşsal kanaat oluşturma eğilimi, Eagleman'ın deyimi ile insanın hayatta kalmak için hızlı ve doğru tepkiler vermek için sezgiye ihtiyaç duymasından kaynaklanır, "Çünkü bilinçdışı, bilinçten önce durumu kavrar, bilinç arkadan gelir" (Eagleman, 2013, s. 68). Kahneman bu durumu Sistem 1'in verimli, hızlı ve basit çalışan, Sistem 2'nin ise yüksek maliyetli, yavaş ama özenli ve analitik çalışan süreçler olmasına bağlar. Kahneman, sezgisel kanaatlerin temelinde birbirine alternatif iki unsur görür: i) yetenek ve uzmanlık, ii) buluşsallık [*heuristic*] (Kahneman, 2011, s. 11). Beyin, yetenekli ve eğitilmiş olduğu konularda yapılması gerekeni daha isabetli ve hızlı biçimde sezer. Zira Eagleman'ın deyimi ile örtülü belleğinde bu konulara dair daha fazla malzeme vardır. Ancak insanlar karşılaştıkları her sorunla ilgili yetenek ve uzmanlığa sahip değildirler. Böyle durumlarda Sistem 2 devreye girebilir ve eğer yeterli bilgiye sahipse, gereken zaman, dikkat ve çabayı harcayarak soruna analitik bir çözüm üretebilir. Ancak bu "Pahalı" bir çözüm olduğu için bazen Sistem 1 'bir şekilde' sezgisel bir cevap vermekte ısrar eder. Kahneman, böyle durumlarda Sistem 1'in sergilediği ilginç bir özellikten bahseder: İkame etmek. Beyin çözümü güç bir problemle karşılaştığında, eğer yeterli yetenek, bilgi ve tecrübeye sahipse isabetli bir sezgisel tepki geliştirebilir. Ancak değilse yine de Sistem 1 yoluyla sezgisel bir yanıt vermeye çalışır. Bunu da, elindeki çözemediği zor soruyu çözebildiği daha basit bir soru ile ikame ederek yapar (Kahneman, 2011, s. 12). Böylece karşılaştığı duruma verecek bir cevap bulmuş olur ve bu cevaba göre hareket etmek mümkün hale gelir. Problem, bu cevabın durumun özünü oluşturan sorunun cevabı olmamasıdır. Örneğin, borsada belli bir şirketin hisse senedine yatırım yapıp yapmaması gerektiğini düşünen bir yatırımcı; piyasa koşulları, hisse senedi grafiği analizi, fırsat maliyeti gibi finansal kavram ve hesaplamalara yabancı ise, bunun yerine o şirketi tanıyıp tanımadığına ve şirketin kafasındaki imajının ne kadar olumlu olduğuna göre karar verme eğiliminde olacaktır. Buluşsallık pek çok tüketici kararının temelinde yer alan bir süreçtir ve yukarıda bahsettiğimiz hazırlama ve ilişkilendirme etkisiyle de bağlantılıdır. Bu nedenle şirketler, genel marka imajlarının olumlu olmasına ve öyle kalmasına büyük önem atfederler.

Politik harp sırasında yürütülen bilgi operasyonları açısından buluşsal kanaat oluşturma eğiliminin suistimal edilebilirliği, aşağı yukarı ticari suistimal edilebilirliği ile aynıdır: Bir savaş sırasında A tarafı, kamuoyunun aşına olmadığı uluslararası hukuki kurallar, antlaşma şartları gibi nedenlerle haklı olduğunu öne sürerken, rakibi B tarafı ise genel imajının olumluluğu ve aşinalığı üzerinden destek toplamaya çalışırsa, B tarafının başarı şansı çok daha yüksek olacaktır. Kamuoyu, taraflardan hangisinin hukuken ya da nesnel koşullar açısından haklı olduğuna göre değil, hangisi ile özdeşleştiği ve hangisini daha tanıdık, kendine yakın bulduğu 'hissine' göre tavır belirleyecektir.

Sonuç

Hibrid savaşın sisi, politik harbin bir parçası olarak yürütülen bilgi alanı operasyonlarının, insan algısının kendine özgü zaaflarını kullanarak kamuoyu kanaatini manipüle etmesi sonucu ortaya çıkar. Konvansiyonel harbin ağırlıklı olduğu eski tip savaşların sisi, genel olarak bilgi eksikliği ve yanlışlığından kaynaklanırken, hibrid savaşın sisi bilginin savaş çabasının bir parçası olarak manipülasyonu yüzünden oluşur. Bu manipülasyonu mümkün kılan şey, genel olarak rasyonel olan insan düşüncesinin korku ve nefret gibi duyguların yoğunlaşması sonucu raydan çıkması değildir. Duygular, Clausewitz'in de ifade ettiği gibi savaşın algılanmasında önemli bir rol oynarlar, ancak bilgi alanı operasyonlarının hedefi sadece duygular değildir. Algı süreçlerinde Kahneman'ın ifade ettiği Sistem 1 ve Sistem 2 arasındaki iş bölümünün yarattığı üç temel zaaf, bireylerin ve toplumların savaşa dair algısının manipülasyonunu mümkün kılar: i) Örtülü benlikçilik, ii) Hazırlama (Priming) ve iii) Sistem 1'in buluşsal (heuristic) kanaat oluşturma eğilimi. Bu üç zaafın bilgi alanı operasyonları yoluyla suistimali, kamuoyunun savaşın nedenleri, sonucu ve savaş konusunda ne yapılması gerektiği konusundaki kanaatini yönlendirmeyi mümkün kılar.

Tarihin bir cilvesi, modern iletişim ve veri işlem teknolojileri, savaşın sisinin özünü oluşturan belirsizliği azaltacak şekilde işlerken, hibrid savaşın sisinin yoğunlaşmasına neden olan bilgi alanı operasyonlarını da mümkün kılmaktadır. Hibrid savaşın sisi, günümüzde savaşın ve uluslararası ilişkilerin gözlemcileri ve pratisyenlerince belirtilen, "Savaş ve barış arasındaki sınırların belirsizleşmesi" fenomeni üzerinde etki sahibi olmalıdır, zira hibrid savaşın politik harp kısmı, yukarıda özetlendiği gibi ilan edilmeden, konvansiyonel harpten önce başlamakta; çoğu durumda konvansiyonel aşama bittikten sonra da devam etmektedir. Batılı kaynaklarda Stratejik İletişim, Rus literatüründe Politik Teknolojiler denilen yöntemler, Soğuk Savaşın başından bu yana barış zamanının sürekli bir arka planı haline gelmiştir. Günümüzde medyanın ve bilginin hibridleşmesi, kamuoyu kanaatinin büyük veri toplama ve işleme yöntemleri ile yönlendirilmesine imkan vermektedir. Bu imkandan sadece ticari işletmeler değil, hükümetler de faydalanmaktadır. Sonuçta kamuoyunun gerçeklikle ilişkisini zedeleyen, savaş ve barış hali arasındaki sınırları belirsizleştiren, savaşın Orwellyen biçimde ezelden ebede doğru uzadığı algısına yol açan bir sis, hibrid savaşın sisi, algı dünyamızı kaplamakta ve kanaatlerimizi yönlendirmektedir.

Bu çalışmada ortaya atılan hibrid savaşın sisinin nasıl işlediğine dair hipotezler, devam eden Ukrayna Savaşı başta olmak üzere, spesifik hibrid savaş örneklerinden üretilecek veriler ile test edilebilir. Ancak bu çaba, bu kavramsal çalışmanın sınırları dışında kalacaktır.

- 1 Bu çalışmada terimlerin arasındaki farkları tutarlılıkla belirtebilmek açısından şu yöntem izlenmiştir: İngilizce literatürde “War” kelimesinin karşılığı olarak Savaş, “Warfare” kelimesinin karşılığı olarak Harp kullanılmıştır.
- 2 Bu çalışmada makalenin Military Review dergisi Ocak-Şubat 2016 sayısında yayınlanmış İngilizce tercümesine (çev. Robert Coalson) referans verilmektedir.
- 3 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Frances Stonor Saunders (2004), Parayı Verdi Dündüğü Çaldı: CIA ve Kültürel Soğuk Savaş, Ülker İnce (çev.), Doğan Kitap.
- 4 Bu konu için bakınız kısa belgesel: The Revolution Business, Journeyman Pictures (2011), <https://www.journeyman.tv/film/5171> erişim: 15 Nisan 2022.

Kaynakça

- Bartles, C. K. (2016, Ocak-Şubat). Getting Gerasimov right. *Military Review*, 30-38.
- Clausewitz, C. v. (1984). *On War* (M. H. Paret, Dü. ve M. H. Paret, Çev.). Princeton University Press.
- Eagleman, D. (2013). *Incognito: Beynin Gizli Hayatı* (Z. A. Tozar, Çev.). Domingo.
- Gerasimov, V. (2016, Ocak-Şubat). The Value of science is in the foresight: New challenges demand new forms of carrying out combat operations. *Military Review*, 23-29.
- Harari, Y. N. (2011). *Sapiens: A Brief History of Humankind*. Vintage Books.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. MacMillan.
- Karaosmanoğlu, A. (2007). Muhteşem ortaklık: Kant ve Clausewitz. *Uluslararası İlişkiler*, 4(14), 161-183.
- Kennan, G. F. (1948, Mayıs 4). *George F. Kennan on Organizing Political Warfare*. Nisan 14, 2022 tarihinde Wilson Center Digital Archive: <http://www.digitalarchive.wilsoncenter.org> adresinden alındı
- NATO. (2009, Nisan 4). *Strasbourg / Kehl Summit Declaration*. North Atlantic Treaty Organization: https://www.nato.int/cps/en/natolive/news_52837.htm adresinden alındı
- NATO. (2019, Nisan 12). *About Strategic Communications*. NATO Strategic Communications Centre of Excellence: https://stratcomcoe.org/about_us/about-strategic-communications/1 adresinden alındı.
- Paret, P. (1984). The genesis of on war. C. v. Clausewitz, P. Paret, & M. Howard (Der.), *On War* içinde (P. Paret, & M. Howard, Çev., s. 3-25). Princeton University Press.
- Robinson, L. (2018). *Modern Political Warfare: Current Practices and Possible Responses*. RAND Corporation.
- Rumer, E. (2019, Haziran 5). *Publications*. Carnegie Endowment for International Peace: <https://carnegieendowment.org/2019/06/05/primakov-not-gerasimov-doctrine-in-action-pub-79254> adresinden alındı.
- Simpson, C. (2014). *Blowback: America's Recruitment of Nazis and Its Destructive Impact on Our Domestic and Foreign Policy*. Open Road Media.
- Tuğtan, M. A. (2020). Clausewitz'in Savaş Üzerine Teorisinde Friksiyon ve Deha Kavramları. E. A. Ali L. Karaosmanoğlu (der.), *Strateji Düşüncesi: Kuram, Paradoks, Uygulama* içinde (s. 187-216). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ünver, A. (2018). Artificial intelligence, authoritarianism and the future of political systems. *Cyber Governance and Digital Democracy*(9), 1-20.